

ქემალისტაბი და იდეოლოგი „მწვანე არმია“

გენერალ მუსტაფა ქემალისა და მისი თანამოაზრეების მიერ 1919 წლის სექტემბერში სივასში ჩატარებულ კონგრესზე დეკლარირებულ იქნა ანტანტის საოკუპაციო ძალების მიმართ დაუმორჩილებლობისა და ანატოლიაში გახიზნული ნაციონალური მოძრაობის ფუძემდებლური პრინციპები, რაც „ეროვნული პაქტის“ ფორმით იქნა მიღებული. ანტანტის ქვეყნებისა და პირველ რიგში დიდი ბრიტანეთისათვის, ქემალისტა მიერ „ეროვნული პაქტის“ მიღება, ცხადია, არასასურველ ქმედებას წარმოადგენდა. მდგომარეობა იმანაც გაართულა, რომ „ეროვნული პაქტის“ პრინციპები 1920 წლის 28 იანვარს კონსტანტინოპოლის პარლამენტის წევრთა დიდმა ნაწილმაც გაიზიარა. ბრიტანელებისათვის ისიც არ დარჩენილა შეუმჩნეველი, რომ ანატოლიის მოძრაობის წევრთა შორის ბოლშევიზმისადმი სიმპათიების გავრცელებაც იგრძნობოდა. ბოლშევიზმი კი იმ იდეოლოგიას წარმოადგენდა, რასაც ყველაზე მეტად უფრთხოდნენ ბრიტანელები. მათ ჩათვალეს, რომ კონსტანტინოპოლის პარლამენტი და „ბრწყინვალე პორტა“ მორჩილების სფეროდან გადიოდნენ და გადამჭრელი ზომებიც გაატარეს. ანატოლიისა და კავკასიის საოკუპაციო ჯარების სარდლის, გენერალ ჯორჯ მილნის (George Milne) ბრძანებით, 1920 წლის 16 მარტს მოკავშირეები კონსტანტინოპოლის სტრატეგიული ობიექტებს იკავებენ – „დრედნოუტების ქვემეხთა გრიალით მოკავშირეთა ჯარებმა მოახდინეს კონსტანტინოპოლის ოკუპაცია“ – იტყობინებოდა გაზეთ „New York Times“-ის 19 მარტის ნომერი [1]. გენერალ-ლეიტენანტ სერ ჰენრი ვილსონის (Sir Henry Wilson) მეთაურობით ბრიტანელთა მიერ თურქული გარნიზონი განიარაღებულ იქნა, პარლამენტი გარეკილი, მთავრობის წევრები, ქემალისტა მიმართ სიმპათიით განწყობილი პარლამენტის დეპუტატთა და საზოგადო მოღვაწეთა ნაწილი, აგრეთვე კომუნისტი აქტივისტები – დაპატიმრებულნი და კუნძულ მალტაზე გადასახლებულნი [2, 97].

დაპატიმრებულ იქნა თვით სულთნის მემკვიდრე, მისი ბიძა-

ვილი, პრინცი აბდულ მეჯიდ II, ხოლო სულთანი ფაქტობრივ შინა-პატიმრობაში იქნა აყვანილი. დააპატიმრეს და მალტაზე გადაასახლეს აგრეთვე მუსტაფა ქემალის უახლოესი მეგობარი და თანამებრძოლი, პრლამენტის წევრი და ნაციონალისტური მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი ჰუსეინ რაუფ ორბეი, აგრეთვე პოლკოვნიკი ყარა ვაზიფი, ანტიბრიტანული საიდუმლო ორგანიზაცია „ყარაქოლის“ (Karakol) ერთ-ერთი დამაარსებელი და ხელმძღვანელი. ოსმალთა პარლამენტის დაშლას, სამხედრო-პოლიტიკური ელიტის დაპატიმრებასა და მათ მალტაზე გადასახლებას უინსტონ ჩერჩილი იმით ამართლებდა, რომ ასეთი ზომების გატარება „მოსალოდნელ აჯანყებას“ ააცილებდა თავიდან კონსტანტინოპოლს. იგი წერდა: „1920 წლის 12 იანვარს კონსტანტინოპოლში თურქეთის დეპუტატთა ახალი პალატა შეიკრიბა. მოკავშირეები ლოიალურად იყვნენ განწყობილნი წარმომადგენლობითი მმართველობის მიმართ და ამიტომ ნება დართეს თურქებს არჩევნები ჩატარებინათ. საუბედუროდ, არჩევნების შედეგები ისეთი არ აღმოჩნდა, როგორიც საჭირო იყო. ახალ პალატაში ადგილების აბსოლუტური უმრავლესობა ნაციონალურმა ძალებმა, ან მარტივად რომ ვთქვათ, ქემალისტებმა მოიპოვეს. იმდენად მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა, რომ 21 იანვარს უსაფრთხოების გაზრდის მიზნით, მოკავშირეებმა მოითხოვეს თურქეთის სამხედრო მინისტრისა და გენერალური შტაბის უფროსის გადადგომა. 28 იანვარს ახალმა პალატამ დაამტკიცა „ეროვნული პაქტი“. კონსტანტინოპოლი აჯანყების დაწყების წინაშე დადგა, რომელსაც ხოცვა-ჟლეტა შეიძლებოდა მოჰყოლოდა. ამიტომ მოკავშირეები იძულებულნი გახდნენ გარკვეული ზომები მიეღოთ. 16 მარტს კონსტანტინოპოლი ბრიტანულმა, ფრანგულმა და იტალიურმა ჯარებმა დაიკავეს. ჩვენ კი ფერიდს მინისტრთა კაბინეტის სასწრაფო გადაყენება მოვთხოვეთ“ [3].

ბრიტანელთა მიერ კონსტანტინოპოლის ოკუპაციის, პარლამენტის გარეკვისა და მისი წევრების დაპატიმრების შემდეგ, საიდუმლო ორგანიზაცია „ყარაქოლი“ ძალიან დასუსტდა. ოსმალთა იმპერიის მმართველმა იტიჰადისტთა პარტიის გადარჩენილმა ლიდერებმა შემდგომი მოქმედებების ტაქტიკა შეცვალეს. ბევრმა მათგანმა მალულად დატოვა კონსტანტინოპოლი, ანატოლიაში გადავიდა და ნაციონალისტებს შეუერთდა. ამავე დროს დაიწყო ანატოლიაში წინააღმდეგობის სხვადასხვა იატაკქვეშა ორგანიზაციების ჩამოყალიბებაც. ერთ-ერთ ასეთ საიდუმლო ორგანიზაციას „მწვანე არმია“ (Yeşil Ordu) წარმოადგენდა.

პირდაპირ უნდა განვაცხადოთ, რომ ამ ორგანიზაციის შექმნის დეტალები და მიზნები დღესაც გარკვეული ბურუსითაა მოცული. თემაზე საუბრისას კი ერთმანეთის გამომრიცხავ მოსაზრებებსა და დასკვნებთანა გვაქვს საქმე. ამ საკითხთან დაკავშირებით თვით თურქულ ისტორიოგრაფიაშიც არ არსებობს ნათელი და ცალსახა, ერთიანი აზრი. დღესაც არაა ბოლომდე ცნობილი ამ ორგანიზაციის დამფუძნებლების ნამდვილი მიზნებისა და ამოცანების შესახებ. თურქი ავტორის, პროფესორ მეთე თუნჩაის (Mete Tunçay) მონაცემებით, „მწვანე არმია“ კონსტანტინოპოლელი კონსერვატორების წინააღმდეგ შეიქმნა, რომლებიც ბრალს სდებდნენ ნაციონალურ მოძრაობას ბოლშევიზაციასა და რჯულის ლალატში. ამ ბრალდებების თავიდან ასაცილებლად, ზოგიერთი გენერალი, ჯარისკაცი და ანატოლიელი მოსახლეობა „მწვანე არმიას“ შეუერთდა, რითაც თითქოს იმის დემონსტრირებას ახდენდნენ, რომ ბოლშევიზმი პატივს სცემდა ისლამს და ამიტომ ბოლშევიკებთან ურთიერთობების დამყარება უსაფრთხო და აუცილებელი იყო [4, 84-85].

დიდი ეროვნული კრების ერთ-ერთი დეპუტატის, ნაზიმ ბეის მიხედვით კი, „მწვანე არმია“ ჩამოყალიბებულ იქნა დიდი ეროვნული კრების 14 დეპუტატის მიერ და მის მიზანს დასავლელი იმპერიალისტების წინააღმდეგ ბრძოლა წარმოადგენდა. იგი აქვე ამტკიცებს, რომ მუსტაფა ქემალისათვის ამ ორგანიზაციის შესახებ არაფერი არ იყო ცნობილი. მეთე თუნჩაი აღნიშნავს, რომ „მწვანე არმიის“ ხელმძღვანელი თავად ნაზიმ ბეი იყო, ტრაპიზონის დეპუტატი. თუმცა დოქტორ ემელ აკალის (Emel Akal) მიხედვით „მწვანე არმიას“ სათავეში ეროვნული კრების დეპუტატი და მუსტაფა ქემალის მთავრობის ეკონომიკის მინისტრი, ჰაკი ბეჰიჩი ედგა.

ეროვნებით თურქი მეცნიერი, ნიაზ ბერკესი (Niyazi Berkes), კანადის მაკგილის უნივერსიტეტის ისლამური კვლევების ცენტრის პროფესორი, წერს, რომ „საბჭოთა და მათი მიმდევარი დასავლელი ავტორების მიხედვით, „მწვანე არმია“ წარმოადგენდა ანატოლიაში ფართოდ გავრცელებულ გლეხთა რევოლუციურ მოძრაობას. რეალობა კი სხვანაირი იყო. სინამდვილეში „მწვანე არმია“ ორგანიზებული იყო არა როგორც გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა, არამედ როგორც ნახევრად ფეოდალების რეაქცია ნაციონალური მოძრაობის წინააღმდეგ. ამ გამოსვლებს არაფერი საერთო არ ჰქონდათ რევოლუციურ მოძრაობასთან [5, 44]. აქ საუბარი „მწვანე არმიის“ მიერ სულთნის პოზიციების დაცვაზე, შარია-

თის კანონების უზენაესობასა და ქემალისტთა ანტიხალიფური პოლიტიკის მიუღებლობაზეა.

თურქი წარმოშობის ბრიტანელი მეცნიერი, საერთაშორისო ურთიერთობების პროფესორი, სტეფორდშირის კილის უნივერსიტეტის პოლიტიკის, ფილოსოფიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების სკოლის უფროსი, ბიულენტ გოკაი (Bülent Gökay) თავის ნაშრომში „Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991. Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism“ აღნიშნავს, რომ 1920 წლის გაზაფხულზე „მწვანე არმია“ ანატოლიაში ნაციონალური მოძრაობის მემარცხენე ფრთის აქტივისტების მიერ იქნა ჩამოყალიბებული. მის მიზანს შეადგენდა 1919 წელს დაწყებული ბოლშევიკურ-ქემალისტური ურთიერთობების გაძლიერება და აზიის დაცვა ევროპული იმპერიალიზმის ექსპანსიისაგან. წესდების მიხედვით „მწვანე არმია“ ანტიკაპიტალისტური, ანტიიმპერიალისტური და ანტიმილიტარისტული ორგანიზაცია იყო და მის მიზანს ისლამურ სამყაროში რუსული რევოლუციის მოდიფიცირებით სოციალიზმის დამკვიდრება წარმოადგენდა [6, 20]. დოქტორი ჯორჯ ჰარისი (George S. Harris) კი „მწვანე არმიის“ შექმნას ანატოლიელ ისლამისტებს მიაწერს. იგი აღნიშნავს, რომ 1920 წლის გაზაფხულზე „მწვანე არმიის“ შექმნა „ისლამის ძლიერების ერთ-ერთი გამოვლინება“ იყო [7, 45]. როგორც ვხედავთ, „მწვანე არმიის“ შესახებ ერთობ განსხვავებული და ერთმანეთის გამომრიცხავი ცნობები არსებობს.

და მაინც რა ორგანიზაციას წარმოადგენდა ეს ყბადაღებული მწვანე არმია? როგორი იყო მისი მიზნები და ამოცანები? საიდან გაჩნდა ეს ტერმინი და როგორია ამ ტერმინის ეტიმოლოგია, გენეზისი და შემდგომი ინტერპრეტაციები? აქ მცირე ისტორიული ექსკურსის ჩატარებაა საჭირო. ამისათვის კი ერთი წლით უკან უნდა დავიხიოთ და რუსეთის სამოქალაქო ომის ზოგიერთი მომენტი უნდა განვიხილოთ.

„მწვანე არმიის“ ცნება სამხრეთ რუსეთში გაჩნდა რუსეთის სამოქალაქო ომის პერიოდში. იგი კრებითი სახელია არარეგულარული, ძირითადად გლეხთა და კაზაკთა შეიარაღებული ფორმირებებისა, რომლებიც განურჩევლად იდეოლოგიური და პოლიტიკური შეხედულებებისა ებრძოდნენ ყველას – ბოლშევიკებს, თეთრგვარდიელებს, ინტერვენტებს. უფრო ფართო გაგებით, „მწვანე არმიას“ უწოდებდნენ ნებისმიერ „მესამე ძალას“ სამოქალაქო ომში. მათ ძირითადად შქონდათ სოციალისტ-რევოლუციური (ესერული), ანარქისტული, ასევე, განსაკუთრებით ამ მოძრაობის ადრეულ პერიოდ-

ში, ბოლშევიზმთან ახლოს მდგარი ამოცანები. პირველები დამფუძნებელი კრების მონვევის მომხრენი იყვნენ, მეორენი ყოველგვარი ხელისუფლების არსებობას ენინააღმდეგებოდნენ, ხოლო მესამენი – თავისუფალი საბჭოებისათვის გამოდიოდნენ. არსებობდა აგრეთვე ისეთი გაგება, როგორცაა „ნითელ-მწვანეები“, რომლებიც უფრო ნითლებისაკენ იყვნენ განწყობილნი, და „თეთრ-მწვანეები“ [8].

„მწვანე არმიის“ ამ განსაზღვრებას ნიკოლაი ვორონოვიჩი¹ იძლევა, ციმბირელ ესერთა ლიდერი, მეფის არმიის ყოფილი როტმისტრი. სწორედ ნიკოლაი ვორონოვიჩი ჩაუდგა სათავეში სოჭის ოლქისა და შავიზღვისპირეთის „მწვანე არმიას“ 1919 წლიდან, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა გენერალ დენიკინის სამხრეთული ექსპანსიის აღკვეთაში. 1919 წლის დასაწყისში გენერალ ანტონ დენიკინის ე. წ. „მოხალისეთა არმიამ“ სოჭის ოლქისა და სოხუმის ოლქის ტერიტორიის ნაწილობრივი ოკუპაცია მოახდინა. დენიკინის საოკუპაციო რეჟიმს ადგილობრივი ქართველი და არაქართველი მოსახლეობის ცხოვრების პირობების მნიშვნელოვანი გაუარესება მოჰყვა. ძალადობა, განუკითხაობა და ძარცვა-გლეჯა ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. ამას არ შეიძლება მოსახლეობის პროტესტი და საპასუხო ქმედებები არ მოჰყოლოდა შედეგად. საერთო ჯამში, გლეხებმა და კაზაკობის უმრავლესობამ არ მიიღო მონარქიის აღდგენის იდეა, აკრძალა რა როგორც მისი, ასევე ბოლშევიზმის პროპაგანდა [9].

¹ ნიკოლაი ვლადიმირის ძე ვორონოვიჩი (1887-1967) – რუსი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტიის წევრი, მეფის არმიის როტმისტრი. რუსეთ-იაპონიისა და I მსოფლიო ომების მონაწილე. რუსეთის სამოქალაქო ომში შავიზღვისპირეთში მოქმედი „მწვანეთა“ მოძრაობის ლიდერი და სამხედრო მეთაური. 1909 წლიდან ცხენოსან გრენადერთა პოლკის კორნეტი. 1913 წლიდან პოლკის კვარტერმეისტერი და სამწყობრო ნაწილის უფროსი. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, 1917 წლიდან, ლუჟსკის ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოს თავმჯდომარე. 1918 წლიდან საქართველოშია და ცხოვრობს სოჭსა და გაგრამი. 1918 წლის ბოლოდან გენერალ დენიკინის მიერ სოჭის ოლქის ოკუპაციის შემდეგ, ოლქის მოსახლეობის მიერ არჩეულ იქნა სოჭისა და შავიზღვისპირეთის გლეხთა ლაშქრის, ე.წ. „მწვანეების“ უფროსად. 1920 წლის გაზაფხულიდან ვორონოვიჩი და მისი „მწვანეები“ აწარმოებდნენ წარმატებულ სამხედრო მოქმედებებს თეთრგვარდიელთა წინააღმდეგ. შავიზღვისპირეთიდან დენიკინელთა განდევნის შემდეგ, 1920 წლის ბოლოდან ცხოვრობს საქართველოში, შემდეგ კი გადადის ემიგრაციაში.

ასე დაიწყო სისხლიანი ვანდერ შავიზღვისპირეთსა და აფხა-ზეთში, რომლის პირველი ნაბიჯები „მწვანეების“ – გლეხთა ადგი-ლობრივი პარტიზანული მოძრაობის ორგანიზება იყო. იქმნება სხვადასხვა პარტიზანული რაზმები, სადაც ძირითადად იმ სოფლე-ბის მოსახლეობა ერთიანდებოდა, რომლებმაც თავი აარიდეს დე-ნიკინისეულ განვევას – პლასტუნკა, ორეხოვო-პოლიანა, ნავაგინ-კა, მამაიკა, აუეჩი და სხვა. პარტიზანთა უმეტესობას ქართველი და რუსი გლეხები შეადგენდნენ [10]. ოკუპანტებთან დაპირისპირებუ-ლი გლეხები ტყეებში გავიდნენ და იქ დაიწყეს წინააღმდეგობის პარტიზანული რაზმების ორგანიზება. სწორედ ტყეებში გასულ გლეხებს დაერქვათ „მწვანეები“, ხოლო მათ მიერ ორგანიზებულ სამხედრო ძალას – „მწვანე არმია“. აი, ასეთია „მწვანე არმიის“ წარმოშობისა და აქტივობის მოკლე ისტორია...

დავუბრუნდეთ ისევ ანატოლიას და აქაურ „მწვანე არმიას“. ფაქტია, რომ ეს ორი სიტყვა – „მწვანე არმია“ – დაბურული იყო სა-იდუმლოების ატმოსფეროთი, იმ განსაკუთრებულობით, რაც რუ-სეთისა და თურქეთისათვის იყო დამახასიათებელი. ცნობილი ფრანგი აღმოსავლეთმცოდნისა და თურქოლოგის, სორბონის უნი-ვერსიტეტის პროფესორის, მუსტაფა ქემალის ბიოგრაფის, საფ-რანგეთის შინაგან საქმეთა მინისტრის კაბინეტის დირექტორის, ალექსანდრ ჟევახოვის (წარმოშობით ქართველი – ჯავახიშვილი) მიხედვით რუსულიდან ნასესხები რეალობა – „მწვანე არმია“ და მისი დასახელება ქემალისტთა ერთ-ერთი ლიდერის, გენერალ ქია-ზიმ ყარაბეჯირის მიერ იყო მოფიქრებული. აქაც მითები სჭარბო-ბენ რეალობას. ბრიტანელთა მიერ კონსტანტინოპოლის ოკუპაცი-იდან რამდენიმე დღეში ყარაბეჯირი არზრუმიდან შემდეგი შინაარ-სის წერილს უგზავნის მუსტაფა ქემალს: „მე გთავაზობთ, რომ ამ ორგანიზაციას „მწვანე არმია“ დაერქვას. ცნობილია, რომ „მწვანე არმიამ“ რუსეთში სერიოზული ზიანი მიაყენა დენიკინის ზურგს. გარდა ამისა, მწვანე ფერი ჩვენს ხალხზე დიდ შთაბეჭდილებას ახ-დენს. სიტყვამ „წითელი“, შეიძლება უარყოფითი დამოკიდებულება გამოიწვიოს როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის გარეთ... და მწვა-ნე არმია? მაინც რა არის ეს? არავინ არ იცის, მაგრამ ყველა პა-ტივს სცემს ამ ფერს“ [11]. ეს ამონარიდი ამავე დროს ნათლად აჩ-ვენებს იმ ფაქტს, რომ ზემოთ მოყვანილ ავტორთა მოსაზრებების საწინააღმდეგოდ, მუსტაფა ქემალმა არა თუ იცოდა „მწვანე არმი-ის“ არსებობის შესახებ, არამედ მონაწილეობდა კიდევ მის დაფუძ-ნებაში.

საინტერესოა თავად მუსტაფა ქემალის დამოკიდებულება „მწვანე არმიისადმი“. აქაც კარდინალურად განსხვავებული მიდგომებია. ემელ აკალი აღნიშნავს, რომ გენერალ იზმეთ იუნონუს მიხედვით, მუსტაფა ქემალმა არ იცოდა „მწვანე არმიის“ არსებობის შესახებ და ცხადია, არც მისი წევრი იყო, – და აქვე ამბობს, – თუმცა ეს ცნობა არ უნდა შეესაბამებოდეს სიმართლეს [12, 314]. ლორდი კინროსი აღნიშნავს, რომ თავის დროზე, აჯანყებების პერიოდში, მუსტაფა ქემალის თანხმობით „მწვანე არმიად“ ნოდებულ საიდუმლო ორგანიზაცია შეიქმნა, რომელიც ეროვნული იდეალების დამცველ კარგად ორგანიზებულ სამხედრო ძალას წარმოადგენდა... დროთა განმავლობაში „მწვანე არმიამ“ ორი საშიში მიმდინარეობა წარმოშვა – ერთის მხრივ, სამხედრო რაზმების შექმნა დაიწყო, რომლებიც რეალურად ბანდფორმირებებს წარმოადგენდნენ, მეორეს მხრივ კი, ნებსით თუ უნებლიეთ, კომუნისტებისა და განსაკუთრებით ეთჰემ ჩერქეზის იარაღად იქცა [13, 174].

და მართლაც, „მწვანე არმიას“ მალე დასავლეთ ანატოლიის „ნაციონალური ძალების“ ქარიზმატული ლიდერი, კავკასიელ მუჰაჯირთა შთამომავალი, ეთჰემ ჩერქეზიც უერთდება. ეს კიდევ უფრო ზრდის ამ ორგანიზაციის ზეგავლენას, როგორც ანატოლიაში, ასევე მის გარეთ. საქმე იმაშია, რომ ეთჰემთან ერთად „მწვანე არმია“ იძენს დიდ და ეფექტურ სამხედრო ძალას ეთჰემის პარტიზანული რაზმების სახით. მოგვიანებით ეთჰემმა შეძლო „მწვანე არმიის“ კიდევ უფრო გაძლიერება და მისი შეიარაღება არტილერიითა და ტყვიამფრქვევებით. ეთჰემ ჩერქეზის შტაბი ქუთაიაში განთავსდა. ინგლისელი მკვლევარი, მუსტაფა ქემალის ბიოგრაფი ენდრიუ მანგო (Andrew Mango) აღნიშნავს, რომ კომუნისტებისადმი სიმპათიას განსაკუთრებით ექსიტეიზანდისტები გამოხატავდნენ. მათ მოღვაწეობა რევოლუციურ ნაციონალისტებად დაიწყეს, ახლა კი, ზოგიერთი მათგანი, განსაკუთრებით პარტიის ინტელექტუალური ნაწილი, რევოლუციურ ინტერნაციონალიზმს ეთამაშებოდა. იგი წერს: „ლენინის დაპირებამ ცარისტული იმპერიის ხალხების ემანსიპაციის შესახებ, დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა თურქეთის ჩერქეზ მოსახლეობაზე. ჩერქეზი პარტიზანების ლიდერი ეთჰემი, როგორც თვითონ აღნიშნავს თავის მემუარებში, „გულწრფელი ენთუზიაზმით აღსავსე საბჭოთა პარტიზანი იყო იმ დღემდე, სანამ ერების გათავისუფლების უზადო და მიმზიდველი პრინციპები, რომლებიც ლენინმა გამოაცხადა, თავად საბჭოების მიერ არ იქნა დარღვეული“. ეთჰემს წარმოედგინა, რომ თურქ რევოლუციონერ

ლიდერებს შორის ყველაზე მეტად მას ენდობოდა მოსკოვი. 1920 წლის მაისში ნახევრად ფარული ორგანიზაცია – „მწვანე არმია“ შეიქმნა ანკარაში. მის პროგრამაში შერწყმული იყო ისლამისტური საბრძოლო განწყობები და სოციალისტური იდეოლოგიის გარკვეული ელემენტები. მან მუსტაფა ქემალის ზოგიერთი თანამებრძოლიც მიიზიდა“ [14, 143].

ამ მომენტისათვის მუსტაფა ქემალი იძულებული იყო ეღიარებინა, რომ ეთჰემი თავისი დიდების ზენიტში იყო და ძალიან მალე პროცესებმა უკვე მუსტაფა ქემალისათვის არასასურველი მიმართულებით დაიწყო განვითარება, რადგან „მწვანე არმია“ თანდათან გავიდა კონტროლის სფეროდან და იგი ნაციონალისტებისათვის საშუალო ძალად იქცა. ასეთმა მდგომარეობამ აიძულა მუსტაფა ქემალი, რომ როგორმე შეეზღუდა ამ ორგანიზაციის აქტივობა და ნელ-ნელა საერთოდ გაეუქმებინა იგი. მაგრამ პირველი ცდები უშედეგო აღმოჩნდა, რადგან „მწვანე არმიამ“ მოქმედებების არეალი შეიცვალა და იგი ესკიშეჰირში გადავიდა, სადაც ეთჰემ ჩერქეზი ფაქტობრივად ერთპიროვნულ მმართველს წარმოადგენდა.

„მწვანე არმიის“ პროგრამაში კი უცნაურად იყო შეზავებული ბოლშევიზმისა და ისლამის დებულებები. „მწვანე არმია – ორგანიზაციაა, რომელიც ხალხის კეთილდღეობისთვისაა შექმნილი... იგი შედგება მორჩილი უმრავლესობისაგან, რომელიც დომინანტურ უმცირესობაზე მუშაობს...“ მის საფუძვლებში ჩადებული იყო მუსლიმური კანონის პრინციპები, თავისი აღსარებებით, მარხვებითა და მსხვერპლთშენიშვნებით. მოგვიანებით ნაციონალური მოძრაობის მხარდამჭერი ერთ-ერთი ინტელექტუალი ლიდერი, ჰალიდე ედიპი აღნიშნავდა რა „მწვანე არმიის“ წარმატებებს, წერდა: „სიმპათიური იდეების ამორფული კოლექცია, რომელიც დაუკმაყოფილებელი სურვილებით იყო შობილი“.

თუ შევადარებთ შავიზღვისპირეთის „მწვანე არმიას“ ანატოლიურ „მწვანე არმიასთან“, მეტად საინტერესო დასკვნები შეიძლება გამოვიტანოთ. – სოჭის ოკრუგის მწვანე არმია..., – წერდა სერგო ორჯონიკიძე, – უბრალო ხალხია, რომლებსაც არ სურთ მობილიზაცია და არ აღიარებენ დენიკინის ხელისუფლებას [15, 104]. ნამდვილად მართალი იყო ამხანაგი სერგო ამ შემთხვევაში – „მწვანე არმიის“ სახით სოჭისა და სოხუმის ოლქებში აგორებული წინააღმდეგობის სახალხო მოძრაობა შეიარაღებული პროტესტის იმ ფორმას წარმოადგენდა, რომელიც ერთნაირად ებრძოდა როგორც მონარქიზმის აღდგენის იდეას, ასევე ბოლშევიზმის პროპაგანდას.

მოკლედ რომ ვთქვათ, შავიზღვისპირეთის „მწვანე მოძრაობა“ თავისი გამომწვევი მიზეზებითა და შინაარსით, მართლაც სახალხო მოძრაობას წარმოადგენდა, რომელიც შეიარაღებული გზით ებრძოდა ძალაუფლების უზურპაციის ნებისმიერ ფორმას. ამ ბრძოლას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ნიშან-წყალიც კი არ ჰქონდა.

რუსეთისაგან განსხვავებით, ანატოლიაში მოქმედი ე. წ. „ნაციონალური ძალები“ და „მწვანე არმია“ კი ანტანტასა და ბერძნულ საოკუპაციო ჯარებს ებრძოდა. ამ თვალსაზრისით იგი წმინდად ანტისაოკუპაციო ძალებს წარმოადგენდა და კონცეპტუალურადაც არაფერი საერთო არ ჰქონდა „მწვანე მოძრაობის“ იდეასთან. მაგრამ ამ თეორიებს არც ანატოლიელი ნაციონალისტები აგებდნენ არაფრად და არც კონსტანტინოპოლელი იტიჰადისტები. უფრო მეტიც, ანატოლიური „მწვანე არმია“ გარკვეული პოლიტიკური საბურველითაც იქნა შენიღბული. და აქ ბოლშევიკურმა იდეოლოგიამ იმძლავრა. თავის მოგონებებში „მწვანე არმიასთან“ დაკავშირებით მუსტაფა ქემალი საკმაოდ ბუნდოვან განსაზღვრებებს იძლევა: „ანკარაში დიდი ეროვნული კრების გახსნის შემდეგ შეიქმნა ორგანიზაცია – „მწვანე არმია“. მე ძალიან კარგად ვიცნობდი მის დამაარსებლებს, ჩემს ახლობელ ხალხს. მაგრამ ამ ორგანიზაციამ შემდგომში გადააჭარბა თავის უფლებამოსილებებს და უფრო ფართო ამოცანები დაისახეს მიზნად“ [16, 176].

აქ ისმის კითხვა – და რა მიზნები ჰქონდა მას? ისევ არ არის ცნობილი. ფაქტია, რომ მუსტაფა ქემალისათვის ეს საიდუმლო საზოგადოება მეტად სახიფათო გახდა და საჭირო გახდა მისი დაშლა. თან რაც შეიძლება ჩქარა.

თუ ჩვენს ხელთ არსებულ მონაცემებს გავაანალიზებთ, შემდეგი დასკვნები შეიძლება გამოვიტანოთ. არსებობს თეორიები იმის შესახებ, რომ ანატოლიური „მწვანე არმია“ იმისათვის იყო შექმნილი, რომ მოსკოვისათვის ეჩვენებინათ, თითქოს რევოლუციური იდეები ანატოლიაშიც პოპულარობით სარგებლობდა და იგი მოსკოვურ მოდელს ეფუძნებოდა. ეს აქტი რუსეთის წინაშე გარკვეული ხარკის მოხდად უნდა შეფასდეს. ფაქტი ისაა, რომ „მწვანე არმია“ საიდუმლო ორგანიზაციად რჩებოდა და დიდი ეროვნული კრების თავმჯდომარე, მუსტაფა ქემალიც მისგან დისტანცირებას აკეთებდა. ესეც მუსტაფა ქემალის ტაქტიკური სვლა იყო, რათა ასეთი ქმედებებით გარკვეულად დაძაბულ მდგომარეობაში ჰყოლოდა ანტანტა. მუსტაფა ქემალი იმის დემონსტრირებასაც ცდი-

ლობდა, რომ თითქოს ანატოლიაში საკმაოდ დიდი იყო ბოლშევიზმის ზეგავლენა. ამით იგი ანტანტის მხრიდან ზენოლის გარკვეულ შემცირებასა და მასთან კონსტრუქციული ურთიერთობების დამყარებას იმედოვნებდა. ისე გამოდის, თითქოს „მწვანე არმია“ ანტანტის წინააღმდეგ არსებული გარკვეული „საფრთხოებლას“ როლს ასრულებდა ქემალისტებისათვის. ასეთ მდგომარეობას კი ანტანტისათვის უნდა ებიძგა თანამშრომლობაზე წასულიყვნენ ქემალისტებთან. ფაქტი ისაა, რომ ამ ახალი საფრთხის – „მწვანე არმიის“ გაჩენა ქემალისტებისათვის ტაქტიკურად მეტად კარგად მოფიქრებული და გათამაშებული სვლა იყო. მაგრამ მისმა უდიდებულესობა ისტორიამ ისე ინება, რომ შემდგომი მოვლენები სულ სხვანაირად განვითარდა. ნელ-ნელა „მწვანე არმია“ და მასში ინტეგრირებულმა „ნაციონალურმა ძალებმა“ ოსმალთა იმპერიის ყოფილი სამხედრო მინისტრისა და იტიჰადისტთა პარტიის ლიდერის, ექსოსმალო გენერლის, ენვერ ფაშასადმი ერთგულების დემონსტრირება დაიწყო. ანატოლიაშიც გავრცელდა ხმები, რომ თითქოს სწორედ ეს ორგანიზაცია იქნებოდა იმ შეიარაღებული ძალების ბირთვი, რაზე დაყრდნობითაც აპირებდა ამიერკავკასიაში მყოფი ენვერ ფაშა ანატოლიაში შემოსვლას და თავისი ძველი დიდების დაბრუნებას.

„მწვანე არმიისა“ და კავკასიაში მოქმედი ექსიტიჰადისტების ურთიერთობები ნახევრად ლეგენდარული ხასიათისაა, თუმცა არსებობს ამ მოსაზრების საწინააღმდეგო არგუმენტებიც. „მწვანე არმიის“ ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ჰუსეინ რაუფ ორბეის გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ ჰაკი ბეჰიჩი წერს, რომ მათ მიერ შექმნილია საიდუმლო ორგანიზაცია, რომლის მიზანიცაა ქვეყნის ბოლშევიზაციისაკენ წაყვანა, რაც მისი და მუსტაფა ქემალის ერთობლივ გადანყვეტილებას წარმოადგენდა. ამ ორგანიზაციის დასახელება „მწვანე არმია“ და ისინი კონტაქტში იმყოფებიან თავიანთ მეგობრებთან თურქესტანში, ირანსა და აზერბაიჯანში, რომელთაგან იღებენ რჩევებსა და ინსტრუქციებს გარეთ მყოფი ორგანიზაციების „მწვანე არმიაში“ ასიმილაციის შესახებ [17, 232-233]. ბილკენტის უნივერსიტეტის პროფესორი, ნერსინ ერსოი მაკმიკენი კი პირდაპირ მიუთითებს ენვერ ფაშას პერსონაზე: „ექვი არ უნდა გვეპარებოდეს იმაში, რომ ჰაკი ბეჰიჩის ეს „მეგობრები“ კავკასიაში მოქმედი იტიჰადისტები იყვნენ, და კერძოდ – ენვერ ფაშა [18, 55].“

პრინსტონის უნივერსიტეტის დოქტორის, ახლო აღმოსავლეთისა და საერთაშორისო ურთიერთობების პრობლემათა მკვლევარის, პროფესორ შუჰნაზ ილმაზის (Şuhnaz Yilmaz) მიხედვით, ენვერ ფაშას მხარდამჭერებს თავიდანვე საიდუმლო ორგანიზაცია „ყარაქოლი“ და ექსიტიჰადისტები წარმოადგენდნენ, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ისინი მხოლოდ ამ ძალის იმედად არ იყვნენ. ნათელია, რომ ენვერ ფაშას მხარს უჭერდნენ ანატოლიის გავლენიანი წრეები. ნათლად იკვეთება ის აზრიც, რომ ენვერ ფაშას „მწვანე არმიის“ მხარდაჭერის იმედიც ჰქონდა. ისიც ცნობილი ფაქტია, რომ ენვერ ფაშას „ტრაპიზონის უფლებათა დაცვის საზოგადოება“ ემხრობოდა, მის ღია მხარდამჭერად კი ანკარის დიდი ეროვნული კრების 40 დეპუტატიც გამოდიოდა. პარლამენტართა ეს ჯგუფი საიდუმლო მუშაობას აწარმოებდა მუსტაფა ქემალის დასამხობად [19, 193].

საბოლოოდ, ანატოლიურმა „მწვანე არმიამ“ თავისი მოღვაწეობა კავკასიური „მწვანე არმიისაგან“ განსხვავებით, უშედეგოდ და უსახელოდ დაასრულა. იგი ქემალისტებთან ჭიდილში დამარცხდა. მაგრამ ეს უკვე სულ სხვა ისტორიაა სხვა აქტორებისა და სხვა ლიდერების მონაწილეობით.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Consantinople, The New York Times, March 19, 1920.
2. Bülent Gökay. The Illicit Adventure of Rawlinson, British Intelligence in the Final Phase of the Ottoman Empire, Cambridge, Churghill College Center, De Robeck Papers, London, 1993.
3. Черчилль В., Мировой кризис 1918-1925, Пер. с англ.; с предисл. И. Минца, Москва, <http://militera.lib.ru/memo/0/one/english/churchill2.rar>.
4. Mete Tunçay, Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925), vol. I, Istanbul, BDS Yayinlari, 1991.
5. Niyazi Berkes, The development of secularizm in Turkey, The stuggle for national liberation, Hurst & Company, London.
6. Bülent Gökay, Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991, Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism, New York, 2006.
7. G. S. Harris, The Communists and the Kadro Movement: Shaping Ideology in Atatürk’s Turkey, Istanbul, 2002.

8. Н. В. Воронович, *Меж двух огней*, Архив русской революции В 22 томах, Москва, Политиздат, 1991-1993.
9. Зайцев Андрей Алексеевич, *Региональный политический процесс в условиях гражданской войны 1917-1922 гг. (На материалах Дона и Кубано-Черномарья)*. Автореферат, Диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук, Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Москва, 2009. <http://oldvak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/istorich/2009/009/Zaytsev AA>.
10. Н. Е. Герасимова, *Гражданская война, 1918-1920 гг., Сочи: Страницы прошлого и настоящего. Иллюстрированный сборник статей (2003 год)*. <http://sochionline.3dn.ru/blog/sochi-stranicy-proshlogo-i-nastojashhego-illjustrirovannyj-sbornik-statej-2003-god/2011-08-31-66>
11. Александр Жевахов, *Кемаль Ататюрк*, Перевод осуществлен по изданию: Alexandre Jevakhoff, Kemal Atatürk, Paris, Tallandier, 1999.
12. Emel Akal. *Milli Mücadelenin Baçlangicinda Mustafa Kemal, Ittihat Terakki ve Bolşevizm Istanbul*, 2002.
13. ლორდი კინროსი, ათათურქი, ქართული ბიოგრაფიული ცენტრი, თბილისი, 2011.
14. Andrew Mango, *Atatürk, John Murray (Publishers), London. 2004*.
15. Г. К. Орджоникидзе, *Год гражданской войны на Северном Кавказе, Статьи и речи. В двух томах, Государственное издательство политической литературы, Том I, Москва, 1956*.
16. Мустафа Кемаль, *Путь новой Турции, 1919-1927, Т. I, Первые шаги национально-освободительного движения. Государственное издательство Литиздат, 1929*.
17. Mete Tunçay. *Türkye'de Sol Akimlar (1908-1925), vol. II (Istanbul: BDS Yayinlari, 1991)*.
18. Nersin Ersoy McMeekin, *Turkey's relations with the bolsheviks (1919-1922), The department of international relations, Bilkent University, Ankara, 2007*.
19. Şuhnaz Yılmaz, *In pursuit of elisive glory: Enver Pash's role in the Pan-Islamic and Basmachi movements, International journal of Turkish studies, Volume 13, №1-2. 2007*.

Archil Chachkhiani

*Doctor of History, Colonel, David Aghmashenebeli
National Defence Academy of Georgia*

The Kemalists and the Mysterious „Green Army“

Summary

The represented article reviews the political-ideological preconditions of creation and the activities of the secret military organization „Green Army“, which acted on the territories out of the control of the Antanta forces. The activities of the „Green Army“ began in Anatolia under the command of Mustafa Kemal. Some parallels are drawn between the activities of the Russian „Green Army“ and the contradictory discourse is discussed, concerning the ideological bases of the Anatolian „Green Army“, which is still continuing nowadays.